

A MAGYAR IRODALOMTUDOMÁNY ÉS KELET-EURÓPA

SZIKLAY LÁSZLÓ

Ennek az ülésnek az előadói megállapodtak abban, hogy tudomány-
szakjuk *múltját* alig vagy egyáltalán nem fogják érinteni; fejtegetésük középpont-
jában elsősorban az fog állni: *hogyan és miben látják ma Kelet-Európát?* Mint az
irodalomtudomány művelője, rögtön hozzá is tehetném a következő kérdést: kü-
lönálló, illetőleg egységes régióhoz (zónához) tartozónak tekinthetem-e Kelet-
Európa irodalmait, s e régiót (zónát) Niederhauser Emil előadását követve három
részre: a tulajdonképpeni kelet-európaira, a kelet-közép-európaira, s a balkánira
(délkelet-európaira) osztom-e fel? Vagy pedig szem előtt tartom több magyar
komparatistának azt az állítását, hogy régióknak határai *korszakonként* változnak, s
azokat a sajátos jelenségeket, amelyeket a lengyel, a cseh, a szlovák, a magyar, a
román, a szlovén, a horvát, a szerb, a bolgár, az újjörög stb. irodalmakban tar-
tunk nyilván, mutatis mutandis a fejlődés különböző korszakai Európának más
irodalmaiban, főleg az ún. „kis”, a kis létszámú népek literatúrájában is produ-
kálják?

A *fogalom tisztázására* tehát mindenképpen szükség van magán az irodalom-
tudományon belül is. Ha ma egy magyar irodalomkutató Kelet-Európáról vagy
akár csak egy másik kelet-, közép-kelet- vagy délkelet-európai nép irodalmáról
hall, nem a magunk nemzeti irodalmának vizsgálata, elemzése jut eszébe, hanem
az, amit „összehasonlító irodalomtörténetírás”-nak, „komparatiztika”-nak ne-
vezünk. A magyar irodalmi komparatiztika viszont csaknem olyan idős, mint
maga nemzeti irodalomtörténetírásunk: gondoljunk csak arra, hogyan lelkesedett
például Toldy Ferenc a cseh Hanka kézirat-hamisításaiért vagy – hogy XX. szá-
zadi példát is említsek – mennyire nem lehet Horváth János „nemzeti klassziciz-
mus”-elméletét, az író–mű–közönség hármasságára épülő koncepcióját fran-
cia és német elődei nélkül elképzelni. Azoknak a művébe, akik nálunk nap-
jainkban igyekeznek továbbfejleszteni a komparatiztikát, s így gazdagítani a mar-
xista irodalomtudományt, a múlt hagyományainak akaratlanul is bele kell épül-
niök; – annál is inkább, mert hiszen az összehasonlításnak külföldön sincs –
sem keleten, sem nyugaton – véglegesen kialakult, „egyedül üdvözítő” módszere.
Aki csak egy-két összehasonlító irodalomtörténeti kongresszuson, konferencián,
vitán vett részt, az is tudja, hogy milyen élesek a nézeteltérések ma is – és éppen
a *módszer* szempontjából – nemcsak a különböző nemzetek, hanem egy nép
komparatistái között is.

A rendelkezésünkre bocsátott rövid idő alatt nem áll módunkban, hogy nevek vagy éppen művek felsorolásával mutassuk be: a magyar komparatiztika módszertani szempontból még ma is milyen sokszínű. Az eddig elmondottak alapján talán így is világos, hogy a *mai* magyar irodalomtudomány Kelet-Európa-képpét csak úgy tudjuk egzakt pontossággal megrajzolni, ha számolunk azzal, hogy komparatiztikánk mai művelőinél a múlt módszereinek milyen maradványait lelhethetjük fel, azok mennyire formálják Kelet-Európáról alkotott képünket és – utoljára, de nem utolsóként – mindez mennyiben befolyásolja, befolyásolja-e egyáltalán nemzeti irodalomtörténetírásunk fejlődését?

A *romantikus irodalomszemlélet* korában, főleg a XIX. század első felében – akárcsak nálunk – valamennyi szomszédunknál is a történelemhez hasonlóan az irodalomtudomány is a múlt dicsőségét kereste, az akkor még kivétel nélkül idegen elnyomás alatt élő kis kelet-európai vagy éppen kelet-közép-európai népek úgy álmodták magukat „nagy”-nak, hogy felelevenítették népük mondavilágából, középkori krónikáikból vagy epikájukból azokat a legendákat, amelyeket mára nagyrészt már rég megcáfolt a régészet, a nyelv- és a történelemtudomány. A kelet-európai komparatiztika nem egy művelőjénél mind a mai napig megtaláljuk e romantikus szemléletnek a nyomát. A mi szempontunkból itt most csak az egyes irodalmaknak a *nyelvrokonság alapján* történő csoportosításával foglalkozunk. Kelet-Közép-Európában e téren két komparatiztikai irányzat meglétével kell számolnunk: az *irodalomtörténeti szlavisztikáéval* és az *irodalomtörténeti romanisztikáéval*. Tudjuk, a reneszánsz, de főleg a barokk előzmények után a romantika korában, főleg éppen a kelet-közép-európai szláv népek romantikus irodalomtörténetészei nemcsak hogy rokon irodalmaknak, hanem egy egységes irodalomnak fogták fel az egyes szláv nemzetek literatúráját. Csak Pavel Jozef Šafáriknak e szempontból alapvető művét, a Budán 1826-ban kiadott „Geschichte der slawischen Sprache und Literatur”-t említjük itt példaképpen. Šafárik szemléletét örökli, s a közben fellépő új irodalomelméleti irányzatok módszereivel színezi, fejleszti tovább, végeredményképpen mégiscsak *egy helyben topog* az a szemlélet, amely még ma is „a szláv regényről”, „a mai szláv strukturalizmusról” vagy éppen „szláv versformákról” beszél. Elismerjük, ha az irodalmi jelenségeknek pusztán *nyelvi tényezőiről*, vagy ha éppen a múlt század ún. szláv kölcsönösség-eszméjének az egyes szláv népeknél fellelhető variánsairól beszélünk, a „szlavisztika” fogalmának használata jogosult. De helyes-e, ha a magyarral oly rokon szlovák vagy cseh prozodiát (mind a három nyelvben az első szótagra esik a hangsúly!) mégsem a magunkéval hozzuk párhuzamba, hanem a velük merőben ellentétesen, másképpen hangsúlyozó egyéb szláv népek prozodiájával? Szlavista kongresszusokon nem egy esetben volt alkalmunk tapasztalni, hogy az előadó például „a szláv regény”-ről beszélt – és az orosz, a lengyel, legfeljebb a csehet említette, mert a többiről tudomása sem volt. Ha a romantikus, a nyelvrokonságra épített irodalomszemléletnél fejlettebb álláspontra helyezkedünk, könnyű belátnunk, hogy – társadalmi, ideológiai fejlődésük hasonlósága következtében –

a szláv lengyel irodalom fejlődése sokkal közelebb áll a nem-szláv magyaréhoz mint – mondjuk – a szláv bulgáréhoz ugyanakkor, amikor ez utóbbi az újlatin román irodalomhoz hasonló típust képvisel. Ezek után fölösleges időhúzásnak tetszhet, ha mindenáron bizonygatni akarnánk: mennyire nem lehet az újlatin nyelvű francia, olasz vagy éppen spanyol irodalom összképét a románéval azonosítani, még akkor sem, ha a *romantikus nemzeti ébredés korában* ez utóbbi éppen három nagy nyelvrokonának a példájára támaszkodva akarta megújítani önmagát.

A *romantikus irodalomszemlélet* egyes elemei nálunk, Kelet-Közép-Európa kis népeinél, éppen elnyomottságunk következtében még a múlt század második, sőt századunk első felében is megmaradtak. A *pozitivizmus* ideológiája és faktografikus módszere sem tudta teljes mértékben kivetni magából a romantika nacionalizmusát, mely egyszerre védekezett is, támadott is: Kelet-Európa szempontjából a többenél fokozottabban érvényes az a tétel, hogy a nacionalista elfogultság soha és sehol sincs önmagában, hanem mindig egy másik nacionalista elfogultsággal áll szemben. Nálunk a pozitivizmus irodalomtudománya teremtette meg azokat a kézikönyveket, írói lexikonokat, s részben az irodalomtörténeteket is, amelyek az *akkor* lehető legnagyobb egzakttsággal térképezték fel irodalmunk és általában: művelődésünk múltjának tényeit. De ugyanakkor, amikor e kézikönyvek összeállítói a tények föltétlen tiszteletben tartásával szorgalmasan gyűjtötték össze azokat az *adatokat*, amelyeket még ma sem tudunk nélkülözni, e gyűjtőmunka abban a korszakban folyt, amikor – a közismert politikai történeti okokból – minden érdekelt nép csak a *maga* irodalmára volt tekintettel. Ez kétféle torzuláshoz vezetett: a pozitivistá irodalomtudós – egy-két kivétellel – vagy teljesen *izolálta* a maga irodalmának jelenségeit a vele szomszédos népeknek az övéhez hasonló vagy éppen azonos jelenségeitől (az egyszerre magyar és horvát Janus Pannonius vagy Zrínyi Miklós, az egyszerre magyar és szlovák Bél Mátyás annyira közhelyek ebből a szempontból, hogy a kérdés bővebb elemzésétől ezúttal bátran eltekinthetünk) –, vagy pedig az író nyelvére, etnikai származására, sőt nemzeti öntudatára való tekintet nélkül a magáénak vallott mindent, ami *tisztán nemzetinek hitt* állama területén született. Szinnyi József közismert „Magyar írók”-ja ennek a legeklatánsabb példája; sajnos, töredékes kiegészítését a két háború között Gulyás Pál ugyanebben a szellemben folytatta akkor, amikor az már régen anakronizmus volt. Az „anakronizmus” szót írtuk le az előző mondatban, pedig e jelenségnek – ellenkező előjellel – sajnos, ma is tanúi lehetünk. „*Ady Szlovákiában*”: egy tanulmány címe, s a szerző nem is gondol rá, hogy nagy költőnk életében a mai Csehszlovákia *területének* e részén a *szlovák*, a *szepességi német* – és a *magyar* reagálások egymástól éppen esztétikai-irodalmi szempontból (de nemzetiségpolitikai szempontból is!) mennyire elütők voltak. Senki sem *föltétlenül* román, cseh, szlovák, horvát, szerb vagy éppen magyar író csak azért, mert a szóban forgó államalakulat területén született vagy élt.

„*Slavica non leguntur*”: állítják a századvég, s a századforduló magyar iro-

dalomtörténetírásával kapcsolatban; a fentebb emondott fenntartásokkal, s a románokra is kiterjesztve ezt – sajnos – részben igaz is. Pozitivistá filológiánk nagy része a jelzett korszakban a kiemelkedő orosz írók, és egy-két világhírt szerzett lengyel szerző (pl. Sienkiewicz) kivételével Kelet-Európa irodalmairól nem szerzett tudomást, és alig-alig ismerte irodalomtudományát, amelynek az eredményeiből pedig igen sok hasznot húzhatott volna.

A két háború között például hozzánk az úgynevezett „formalista”, „strukturálista” iskoláknak még csak a szele sem jutott el: Sklovszkij, Tinyanov, Jakobson, Ingarden, Mukařovský nevét csak 1957 után fedeztük fel ugyanakkor, amikor nemzedékünknek azok a tagjai, akik a nyelvészetet választották szakmájukul de Saussuretól Havráneken át – Gombocz Zoltánig és Laziciusz Gyuláig jól ismerték azt a szemléletet, amelynek az irodalomtudomány területén a fentebb említett nevek felelnek meg. Mi akkor kezdtük alkalmazni a formalistáknak-strukturálistáknak nem egy – ma is megszívlelendő – eredményét, amikor azokat másutt már vagy továbbfejlesztették, vagy túlhaladta őket az idő. S ez – legalábbis kezdetben és legalábbis látszólag – nem kedvezett a magyar irodalom és szomszédaink irodalma összehasonlításának, egy nevezőre hozásának. 1965-ben, a szocialista országok irodalomtudományi intézet-vezetőinek konferenciáján, amikor mi már a kelet-, illetőleg kelet-közép-európai régió (zóna) irodalmainak *tipológiai összehasonlításáért* harcoltunk, az egyik cseh kolléga, aki akkor még mindig mereven ragaszkodott a struktúrák úgynevezett „fejlődési sorainak” *nyelvi elemeihez*, kijelentette, hogy a cseh és a magyar költészet „fejlődési sorai” közt semmiféle hasonlóságot sem tud elképzelni. Íme, az *izoláció* újabb veszedelme. Pedig ha például Mukařovský struktúra-fogalmát nem kötjük mindenáron *csak* a nyelvhez és azt, amit a nagy cseh irodalomtudós a „materiále” (matériaux) (anyagok) névvel illet, a műalkotás egyéb elemeire alkalmazzuk, akkor *bizonyos korszakokban* ezzel a módszerrel *is* feltűnő hasonlóságokat tudunk felfedezni a cseh és a magyar, a lengyel és a cseh, a lengyel és a magyar stb. irodalom „fejlődési sorai” között. Karel Krejčí: „Az ember tragédiája és az emberiség eposza” című tanulmánya nyújt erre szép példát: a lengyel Krasickiból kiindulva, futólag Victor Hugo: „Légende des siècles”-t is érintve, Madáchcsal a középpontban egészen a cseh Jaroslav Vrchlický-ig és Josef Svatopluk Macharig vezetni végig a fejlődést.

Kelet-Európa és Kelet-Közép-Európa *más* irodalmaira a harmincas években kezdett kitekinteni a magyar irodalomtudomány. *Akkor* nálunk az említett formalista-strukturálista irodalmi módszereknek még nyomuk sem volt; a pozitivistá módszerrel sok szempontból a szellemtörténet képviselői igyekeztek szembeállítani. (L. a „Minerva” című folyóiratot). A szellemtörténet szélsőségeitől számos tudósunk, példaképünk *józanága*, a tényeknek a pozitívizmustól örökölt *tisztelete* mentette meg azt a – harmincas években fellépett – nemzedéket, a mi nemzedékünket is, amelyik közvetlen szomszédaink irodalmának tanulmányozását tűzte ki céljául. Marxisták voltunk-e? Budapesten a harmincas években nem lehetünk azok. Bartók nagy fölfedezése: „Népzenénk és a szomszéd népek népzenéje”

volt legfőbb ihletőnk; Eckhardt Sándornak a Baldensperger felkérésére írt Közép-Európa tanulmányát és Németh Lászlónak a cseh, a horvát és más szomszédos szláv nyelvű irodalmakat fölfedező esszéit láttuk magunk előtt, amikor ki-ki a maga nyelvterületének az irodalmát kezdte elemezni. Jellemzésünkre csak egy folyóirat címét említem itt, az *Apollót*. Kardos Tibortól Sárkány Oszkárig és Gáldi Lászlóig a feldolgozott korszakoknak, a szóba hozott szomszéd (kelet-közép-európai, délkelet-európai) irodalmaknak és a feldolgozás módszerének *tarka egyvelegét* fedezhetjük fel az Apolló hasábjain: a módszertani *bizonytalanság* mellett viszont volt e folyóirat körül tömörülő nemzedéknek a munkásságában egy valami, ami a továbbfejlődést (bizonyos szempontból *máig*) meghatározta: *felszámolni a magyar nemzeti irodalomtörténetírás elszigeteltségét, megkeresni a magyar s a vele szomszédos irodalmak rokon vonásait*.

Megismételjük a kérdést: marxisták voltunk-e akkor? Nem is lehettünk. Azok a nemzedéktársaink, akik a határ túlsó, északi oldalán a marxista világnézetet tették magukévá, a Sarló tagjai, szervező és közéleti munkásságuk következtében nem értek rá az elmélyült kutatómunkára, legfeljebb az egykorú szocialista irodalom ismertetését végezték el a kolozsvári *Korunk* hasábjain.

Amit mi itt, Budapesten a harmincas években elkezdtünk és amit a következő nemzedékek is örökölték tőlünk, s aminek számos követője van *ma is*, arra általában *két vonás* jellemző.

Az egyikből az idők folyamán, viharos életünk tapasztalataira támaszkodva mi magunk is kigyógyultunk. „Hungarocentrikus szemlélet”-nek nevezhetnők ezt: – a magunk irodalmát állítottuk a középpontba, s a magyar kisugárzást figyeltük a szomszédok irányában. Ne tagadjuk le, nem tagadhatjuk le ma sem, hogy például Virág Benedek háza, illetőleg az Egyetemi Nyomda a szomszéd népek számára is kulturális központot jelentett Budán, az erdélyi román triász éppen úgy tanult tőle, mint a szerb Mušicki Lukiján, vagy hogy Csokonai népszerűsége is előkészítette nemcsak a szlovákoknak hanem más kelet-közép-európai népeknek a XIX. századi „népiességét” és i. t. De az ellenmozgást csak jóval később láttuk meg, s tudtuk egyáltalán elképzelni: például annak ellenére, hogy nagy mesterünk, Horváth János bőségesen tárgyalta a „serbus manier”-t, Karadžić vagy Kollár népköltési gyűjteményének a mi népköltészetünkre gyakorolt hatásáról kimerítően már csak az utánunk következőknek, a mai „középnemzedék”-nek egy tagja szólt.

A harmincas években elkezdett, s a kelet-európai népekkel máig is foglalkozó magyar irodalomtörténetírásnak (akár pozitivista, akár szellemtörténeti, akár más fogantatású) másik jellemvonása: a közvetlen hatások mellett a *kapcsolatok* kutatása, a *kontaktológia*. „Tanulmányok az orosz–magyar”, „a csehszlovák–magyar”, „a lengyel–magyar”, „a délszláv–magyar” „irodalmi kapcsolatok köréből”: a címe annak a kötet-sorozatnak, amely az elmúlt évtizedben jelent meg (többségében kétnyelvűen) részünkről a Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézetének kiadásában.

Ezeknek a kapcsolattörténeti kutatásoknak számtalan igen pozitív eredmé-

nyük mellett ismét csak két – ma már világosan látjuk – *negatív* eredményük van.

Egyrészt az, hogy máig sem tisztáztuk teljesen az „irodalmi kapcsolatok” fogalmát. Jól tükröződik ez az említett kötetekben, ahol a hatások tényének rögzítése mellett egyes írók személyes barátságának, ismeretségének ismertetésén, a másik irodalmat a legnagyobb nemzetiségi súrlódások idején is szenvedélyesen ismertető személyiségek (mint pl. Antonín Straka, Franyó Zoltán stb.) bemutatásán át egészen egyes művek vagy irányzatok *tipológiai hasonlóságának* elemzéséig, a „kapcsolatok” bemutatásának számos fokozatával találkozunk.

A kétoldali kapcsolatok kutatásának másik buktatója, hogy újabb izolációra vezet. Aki szenvedélyesen mutatja be, hogyan indult el a szerb nemzeti irodalmi élet Pest-Budán a múlt század húszas, harmincas éveiben, nem is gondol arra, hogy ugyanezt a jelenséget Pest-Budán körülbelül ugyanebben az időben pl. a szlovákoknál is megtaláljuk. Ha *csak* a magyar–szerb, a magyar–szlovák, magyar–román stb. kapcsolatokat kutatjuk, s nem vesszük figyelembe, hogy *ugyanazt* a jelenséget a kelet-közép-európai irodalmakon belül más síkon is föllelhetjük, akkor *legalább* olyan egyoldalúak vagyunk, mint ha csak *egy* irodalom jelenségeit elemezzük.

1962, a Budapesten megtartott Összehasonlító Irodalomtörténeti Konferencia óta vetődött fel az a gondolat, hogy a *magyar irodalom fejlődése* – mint típus – különböző *periodizációs ütemeltolódások* tekintetbevételével – *hasonlít* szomszédainak, a kelet-közép-európai irodalmaknak a fejlődéséhez. Voltak, akik – a rendelkezésükre álló csekély adatra, s még számos felkutatásra váró kétoldali összefüggésre hivatkozva – túlságosan merésznek, sőt apriorisztikusnak tartották a kelet-európai vagy legalábbis kelet-közép-európai szintézisre irányuló törekvéseinket, még ha csak egy-egy korszak vagy irányzat (pl. a reneszánsz, vagy a felvilágosodás s a romantika) vonatkozásában is. Mi ezeknek az – elismerjük – többé-kevésbé jogosult aggodalmaskodásoknak ellenére is valljuk irodalmunk, s a többi kelet-, illetőleg kelet-közép-európai irodalom fejlődésének *tipológiai rokonságát*. Félreértés ne essék: *nem azonosságát*. Valljuk, hogy minden nemzeti irodalom fejlődése önálló, szuverén fejlődés. Tisztában vagyunk az eltérésekkel is. De tudatában vagyunk annak is, hogy a nemzeti irodalomnak önmagában való, elszigetelt vizsgálata éppen olyan torzításokra vezet, mint az öncélú hatáskutatás vagy a más relációktól ugyancsak elszigetelődő kétoldali kontaktológia.

Több kelet-, illetőleg kelet-közép-európai irodalom tipológiai vizsgálata, az egyes irodalmak *szembesítése* egymással: ez a célunk irodalomtudományunk mai fejlettségi fokán. Meggyőződésünk, hogy e vizsgálatok eredményei nem *csak* a kelet-európai komparatistikát, hanem *a magyar nemzeti irodalomtörténetírást* is gazdagítani fogják. Példák hosszú sorával tudnók ezt bizonyítani, ha nem akaránk visszaélni hallgatóink türelmével.

Tudjuk, hogy e célkitűzésünknek vannak nehézségei is. Ahhoz, hogy Kelet-, illetőleg Közép-Kelet-Európa irodalmainak tipológiai vizsgálatát elvégezzük, s egy

adott időpontban – ha csak egy korszaknak is – a tipológiai *szintézise* elkészülhessen, *több* kelet-európai nyelv tudására lenne szükség. Van-e erre elegendő *szakemberünk*? Sajnos, még a kevésnél is kevesebb. Ezen a téren olyan mérhetetlenül nagy képzési, nevelési feladatok állnak előttünk, amelyeknek a részletezése egy ennél hosszabb, külön előadást igényelne. Itt csak arra akarunk rámutatni, hogy ugyanakkor, amikor történészeink számára mind a három egyetem (Budapest, Debrecen, Szeged) bölcsészkarán megvan a kelet-európai szakértők képzésének lehetősége, az egyes kelet-európai irodalmak oktatása csak egymástól elszigetelten, kis létszámú hallgatók előtt, az említett tipológiai összehasonlítás szempontjainak teljes elhanyagolásával történik. Ennek következtében történészeink (pl. Arató Endre, Niederhauser Emil és Kovács Endre) már írtak olyan szintetikus jellegű műveket, amelyekről az irodalomtörténetírás területén – sajnos – ma még messze vagyunk.

Ne tartson senki túlságosan pesszimistának, ha még egy negatívumra hívom fel a figyelmet. Odáig eljutottunk, hogy nálunk ma már – az irodalomtörténetírásban is – „divat” Kelet-Európáról beszélni. Sokan – elég helytelenül – pusztán mint földrajzi fogalommal dolgoznak „Kelet-Európával” s nem e régió (zóna) népeinek többé-kevésbé hasonló társadalmi-politikai-kulturális fejlődését veszik figyelembe. Ezért nem értik meg, hogy bizonyos korszakokban és bizonyos esetekben hasonló jelenségeket produkálnak a kisebb észak-európai (pl. a dán, a holland, a belga) vagy más irodalmak is. De ennél sokkal nagyobb baj, hogy sajnos, éppen azért, mert nincs elég *szakemberünk*, az úgynevezett „kutatók” között éppen úgy mint a „népszerűsítők” körében néha megdöbbentő dilettantizmus elburjánzásának lehetünk tanúi. Nem egy olyan esetről tudunk, hogy valaki jólrosszul tud egy kelet-európai nyelvet, jóformán semmi kutatómunkát nem végzett, s mégis „szakértő”-nek számít. De még rosszabb az az eset, ha a magát „szakember”-nek kikiáltó kutató fittyet hány az összefüggésekre: adatok vagy úgynevezett dokumentumok lélektelen felsorolásával teszi az adott téma módszeres feldolgozását hosszú évekre lehetetlenné. Hogy a rádióban, a televízióban, színházainkban, sőt, vezető napilapjaink hasábjain is néha milyen elképesztő tévedések, elírások, melléfogások tanúi lehetünk, arról e helyen talán már szólni sem érdemes. Mindez azért veszélyes, mert szomszédainknál, így pl. a szlovák irodalomtudományban erősen figyelik munkásságunkat és erős elméleti alapozottságunkra való tekintettel nem mindegy, hogy tudományos kezdeményezéseinket azonosítják-e dilettánsaink tévedéseivel.

Módszereknek, a szemléletnek, a beállítottságnak, a múlt számos és haladó örökségének színes kaleidoszkópja: jellemezhetnők a mai magyar irodalomtudomány Kelet-Európa-szemléletét. Kitartó, rendszeres, erős kézben tartott szakemberképzéssel *kell* a mai helyzeten segíteni. Érdemes. Mint egy diszciplína sem, az irodalomtudomány sincs önmagáért. A kelet-európai irodalmak rokonságának módszeres, szigorúan szakszerű feltárása a rossz emlékéű nacionalizmus ma még meglevő maradványainak teljes felszámolásához vezethet.